

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІТОПИСНОГО ІСКОРОСТЕНЯ

На території сучасного м. Коростеня, одного із районних центрів Житомирської області зафіксовані та досліджені пам'ятки від епохи палеоліту до пізнього середньовіччя. Але в більшості випадків вони були або частково досліджені, або втрачені. Особливий інтерес до міста обумовлений тим, що на його території розташовані рештки літописного Іскоростеня – стольного граду древлянського племінного союзу.

Археологічне вивчення літописного Іскоростеня фактично розпочалося у другій половині XIX – на початку XX ст. У 1887 році відбулись перші розкопки в межах міста. Їх провів В. Антонович, який дослідив п'ять курганных насипів на одному із могильників на території міста. В 1904 році ці дослідження продовжив Т. Штейнгель. Всього було досліджено 10 курганных поховань [3, с. 6]. Пам'ятки Коростеня та околиць були внесені в складену В. Антоновичем археологічну карту Волинської губернії. Всього на території міста на початку XX ст. фіксувалось чотири городища, навколо яких були розташовані шість курганных груп загальною кількістю більше 300, з яких досліджено було трохи більше 20 [2, с. 119].

На початку XX ст. найбільш масштабними були розкопки В. Хвойки. У 1911 р. під його керівництвом досліджено 23 кургани на території міста. Він продовжив розкопки Т. Штейнгеля, а саме курганної групи, розташованої при виїзді із міста вбік м. Овруча та двох курганів в центрі міста, навпроти так званих «Ольжиних купалень» [1, с. 145–148]. В. Хвойка проводив дослідження за дорученням Імператорської Археологічної комісії, яка і фінансувала роботу експедиції. Під час проведення розкопок під м. Овручом відбувались військові маневри, на яких планувалась присутність імператора Миколи II. У зв'язку з цим до В. Хвойки звернулись граф О. Бобринський та генерал-губернатор Ф. Трепов з побажанням щодо ходу розкопок, які й приурочувалися до приїзду імператора. Тож Хвойка мав розкопати кургани до рівня поховань, а самі поховання відкрити перед приїздом імператора [5, с. 166].

У розкопаних курганах були виявлені поховання за обрядом інгумації та один випадок кремації. У випадку інгумації померлі покладені на давній горизонт та накриті тканиною, яка кріпилася до землі цвяхами, орієнтовані головою на захід. В більшості поховань був присутній інвентар. Зокрема в

жіночих похованнях знаходились золоті прикраси – трибусинні сережки та скроневі кільця, а також сердолікові намистини та срібні персні [1, с. 151].

Під час досліджень курганів в районі «Ольжиних купалень» В. Хвойка виявив пам'ятку часів палеоліту – рештки кількох вогнищ, навколо яких утворився щільний культурний прошарок з відходами крем'яного виробництва. Палеолітичні знахідки в кількості 247 одиниць в подальшому зберігались у Всеукраїнському історичному музеї імені Т. Шевченка, частина була надіслана в Петербург. Серед знарядь із місцевого крем'я В. Хвойка виділив різці, списоподібні знаряддя, ножі, скребки, предмети невідомого призначення [6, с. 15–17].

Більш систематично коростенські пам'ятки досліджувались починаючи з 1924 року, з моменту створення Коростенського окружного музею. Музей очолював археолог Ф. Козубовський. Саме він визначив історичну топографію стародавнього Іскоростеня, складав плани пам'яток, проводив дослідження на городищах. На думку Б. Звіздецького, Ф. Козубовський відтворив «історичне обличчя Іскоростеня на підставі археологічних реалій» [2, с. 8].

Навіть працюючи в Києві Ф. Козубовський активно виступав проти нищення археологічних об'єктів в Коростені, але безрезультатно. На початку 30-х рр. ХХ ст. перше городище було перетворено на кар'єр, його більша частина знищена. Цей факт дослідник відзначає під час розвідок 1934 р. Тоді ж під його керівництвом проводяться розкопки на другому городищі, розташованому в 200 м від першого. Там виявляють велике житло землянкового типу 5 x 5,5 м з вогнищем, розташованим по центру та великою кількістю інвентарю. Обидва городища датувались Х ст. Частково знищеним було і третє городище, але закладені розкопи дозволили встановити наявність культурних нашарувань часів неоліту, IX–Х ст. та литовської доби [4, с. 103–104].

Археологічні дослідження в Коростені відновилися лише через 60 років, в 1994 р. На той момент у місті були зафіксовані чотири городища у дуже поганому стані та два курганні могильники, які вимагали термінових досліджень. А стаціонарні розкопки проводяться з 2001 р. співробітниками Житомирської археологічної експедиції Інституту археології НАН України за участі студентів та викладачів ЖДУ імені Івана Франка. До 2006 р. експедицією керував Б. Звіздецький, а зараз її очолює А. Петраускас.

Розкопки великими площами дозволили встановити, що найдавніше міське ядро сформувалося на основі городища 1, розташованого на північно-східній околиці сучасного Коростеня, на правому березі р. Уж. Там були виявлені нашарування часів корчацько-празької та Лука-Райковецької культур,

IX–X ст., розташовані як на городищі, так і на великому посаді. Це доводить безперервне функціонування поселенської структури з VI по X ст., тобто Іскоростень є одним із найдавніших ранньоміських центрів Східної Європи [3, с. 6].

Незважаючи на те, що більшість території городища була знищена на початку 30-х рр. XX ст., є можливість продовжити дослідження оборонних конструкцій, розташованих з північного боку, оборонного рову та великого посаду. Слід зазначити, що в польовому сезоні 2013 р. було закладено невеликий розкоп на посаді з північного боку городища. В розкопі простежувалось залягання перевідкладених шарів гумусу, суглинків та супісків, які утворювали шар потужністю 2,2 м до рівня давнього горизонту. Всі знахідки в прошарках датувались серединою X ст. Поясненням даного факту може слугувати технологія підготовки до підривних робіт в кар'єрах. Перед проведенням вибухових робіт з поверхні треба видалити всі осадкові породи, що і було зроблено в 30-х рр. XX ст. Тож культурний шар з городища, який вважався назавжди втраченим, просто був переміщений на територію посаду [7, с. 294–299]. Отже, археологічні дослідження пам'яток літописного Іскоростеня мають перспективи на майбутнє.

Джерела та література

1. Виєзжев Р. І. Розкопки курганів у Коростені та поблизу Овруча в 1911 р. *Археологія*. Т. IX. Київ: Вид-во АН УРСР. 1954. с. 145–153.
2. Звіздецький Б. А. *Городища IX–XIII ст. на території літописних древлян*. Київ: ІА НАНУ. 2008. 176 с.
3. Звіздецький Б. *Археологічні дослідження в північно-східних районах Житомирського Полісся (матеріали та дослідження до археологічної карти області: Коростенський, Овруцький і Народицький райони)*. Коростень: Інститут археології НАН України. 2008. 130 с.
4. Козубовський Ф. А. Дослідження Коростенського городища. *Наукові записки ІМК*. Кн. 3–4. Київ: Вид-во Української Академії Наук. 1935. с. 103–104.
5. Колеснікова В. А. До історії досліджень курганів у Коростені та Овручі в 1911 році. *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради*. Т. 1. Коростень: Тріада С. 2008. с. 166–168.
6. Коршак К. Палеолітична стація в м. Іскорості. *Хроніка археології та мистецтва*. Част. 2. Київ: Міськліт. 1930. с. 7–21.

7. Петраускас А. В., Польгуй В. І., Хададова М. В. Нові дані про історичну топографію літописного Іскоростеня. *Міста Давньої Русі*. 2014. Київ: Стародавній світ. с. 294–301.